

Oikeusministeriölle

Lausunto elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittämistä koskevasta arviomuistiosta

Diaarinumero: VN/13339/2019

Suomen Asianajajaliitto kiittää mahdollisuudesta lausua asiaan ja antaa seuraavan lausunnon arviomuistiosta.

1. Tiivistelmä ja päätelmät

Lainsäädännön toimivuuden osalta voidaan pääsääntöisesti yhtyä esitettyyn. Joitakin kehitystarpeita kuitenkin on.

Tällä hetkellä useiden toimeksiantojen valossa syntyy vaikutelma siitä, että vangin vapautumista ja sen jälkeistä yhteiskuntaan integroitumista tukevat toimet alkavat usein vasta rangaistuksen loppuvaiheessa, ja useissa Rikosseuraamuslaitoksen hovioikeudelle antamissa lausumissa todetaan vapautumisen valmistelun vaativan aikaa. Myös arviomuistion sivulla 8 todetaan, että kehittämisajatuksena on noussut esiin vapauttamisen valmistelun tehostaminen, pitemmät koevapausajat, ja erityisen strategian kehittäminen vapauttamisen valmistelua varten.

Kun keskimääräinen vankeusaika elinkautiseen vankeuteen tuomittujen osalta on 14,5 vuotta, on pidettävä lähes itsestään selvänä, ettei vapautumisen valmistelun tulisi olla olennaisesti kesken tai tosiasiallisesti aloittamatta siinä vaiheessa, kun vanki jättää vapauttamishakemuksen. Toivottavaa olisi, että luotaisiin strategia, jossa vapauttamiseen tähtäävät tukitoimet aloitettaisiin vaiheittain jopa vuosia ennen oletettua vapautumisajankohtaa.

Vapauttamisen tulos riippuu olennaisesti siitä, miten vanki integroituu yhteiskuntaan vapauttamisen jälkeen. Ratkaisevia tekijöitä ovat työllistyminen ja taloudelliset edellytykset selviytyä elantokustannuksista, asumisen järjestely ja sosiaaliset tukiverkot, erityisesti suhteet omaisiin, ja ns. normaalit vankilan ulkopuoliset sosiaaliset suhteet.

Jotta vangilla olisi tosiasiallisesti mahdollisuus valmistautua vapauttamiseen/vapauteen, tulisi eri keinoin päästä tilanteeseen, jossa vanki hyvissä ajoin sijoiteltaisiin työllistymisen edistämiseksi avovankilaan, minkä lisäksi vangeille tulisi mahdollisuuksien mukaan pystyä järjestämään toimintoja, jotka valmistavat vankia talousasioiden ja tavanomaisimpien arkisten viranomaisasioiden hoitoon.

Asianajajaliiton mielestä olisi syytä harkita sitä, että vapauttamishakemuksen seurauksena vangille poikkeuksetta annettaisiin tuomioistuimen päätöksellä vapautumisajankohta. Vangin näkökulmasta esimerkiksi koulutuksen, työllistymisen ja asumisen suunnitteleminen on huomattavasti konkreettisempää ja motivoivaa, kun on mahdollista kiinnittää suunnitelmat tiettyyn ajankohtaan. Oletettavasti myös vankeinhoidon näkökulmasta vapautumista valmistelevien toimien suunnittelu ja toteuttaminen jättevöityy, jos vapautumisajankohta on tiedossa. Samat seikat, jotka nyt huomioidaan vapauttamishakemuksen hyväksymisessä tai hylkäämisessä, voitaisiin huomioida määriteltäessä vapautumisen ajankohta ja sen myötä vankeusrangaistuksen pituus. Jos vastaavasti vangilla ei ole selvää käsitystä siitä, milloin vapautuminen toteutuu, saattaa vanki menettää motivaationsa valmistella vapautumista, ja huonoimmassa tapauksessa vangin motivaatio yhteiskuntaan integroitumiseen heikkenee ja vanki enemminkin katkeroituu yhteiskuntaa kohtaan.

Esitettyjä pidennettyjä koevapausaikoja ja velvoitteista päihdehoitoa voidaan pitää hyvinä esityksinä. Koevapaus mahdollistaa vangille osittain kontrolloidun totuttautumisen vankilan ulkopuoliseen arkeen, ja useiden vankien mukaan koevapauteen sisältyvä kontrolli tukee selviytymistä arjessa pitkän laitosajan jälkeen. Kun päihdeiden käyttö on useissa vaarallisuus- tai riskiarvioissa keskeinen uusimisriskiä kasvattava tekijä, on velvoitteinen päihdehuolto oletettavasti hyödyllinen osa vapautumisprosessia. Edelleen vankilan ulkopuolinen päihdehoito on ainoa keino tosiasiallisesti selvittää vangin edellytykset päihteettömyyteen strukturoidun ympäristön ulkopuolella. Siinä kunnassa, johon vanki vapautumisensa jälkeen sijoittuu, on oltava riittävät resurssit turvata päihdekuntoutuksen jatkuminen ja sen tukeminen.

2. Väkivaltariskin arvioinnista ja riskiarvion merkityksestä vapauttamisharkinnassa

Riskiarviosta todetaan, että sen lopputulokseen vaikuttavat osaksi staattiset tekijät, mm. varhain aloitettu rikoksen tekeminen, lapsuuden käyttöhäiriöt sekä aiemmat rikokset. Näiden tekijöiden käyttäminen vapauttamisharkintaan vaikuttavina tekijöinä on siinä mielessä ongelmallista, että ne ovat nimensäkin mukaisesti staattisia, eikä niissä käytännössä tapahdu muutoksia vankeusrangaistuksen aikana. Vankeusajan mahdollinen piteneminen ei vaikuta alentavasti staattisiin riskitekijöihin, jolloin niiden ei tulisi antaa olennaisesti vaikuttaa rangaistuksen pituuteen.

Dynaamisten tekijöiden kannalta käytännössä ongelmalliseksi muodostuu se, millä perusteilla henkilön katsotaan esimerkiksi ihannoivan rikollisuutta. Elinkautisvankien osalta pitkä vankeusaika saattaa vaikuttaa ajattelutapoihin ja suhtautumiseen rikollisuuteen, ja välillisesti tätä mittaaviin kysymyksiin annettuihin vastauksiin siten, että henkilö tulee tulkituksi rikollista elämäntapaa ihannoivaksi osin väärin perustein. Samanlainen muuttuja on mainittu rikollinen seura. Elinkautisvankien kohdalla on normaalia ja tavanomaista, että heille syntyy ystävyysuhteita muiden vankien ja pitkäaikaisvankien kanssa, kun taas kontaktit vankilan ulkopuolisiin ystäviin vähenevät ajan kuluessa.

Mm. edellä mainitun kaltaisten syiden vuoksi pisteytys saattaa joidenkin vankien kohdalla antaa virheellisen kuvan uusimisriskistä, mikä tulisi huomioida joko pisteytysmenetelmissä tai tulosten tulkinnassa. Annakaisa Pohjola ehdottaa väitöskirjassaan neliportaisen väkivaltariskitason käyttöönottoa.

Väkivaltariskin arvioinnin osalta on tunnustettava se tieteellinen tosiseikka, että vaikka menetelmät ovat parantuneet, ovat ne edelleenkin epätarkkoja, eikä päätöksenteko voi perustua liikaa pelkkään väkivaltariskiarvioon. Annakaisa Pohjolan väitöskirjatutkimuksen mukaan jopa 70 % vaarallisiksi arvioituista vangeista ei uusinut rikosta lyhyellä tarkasteluvälillä. Pohjolan mukaan väkivaltariskiarvio antaa helposti nk. väärän positiivisen tuloksen. Useat johtavat oikeuspsykiatrit ovat tuoneet esiin huolensa siitä, että väkivaltariskiarvion painoarvoa lisättäisiin. Tästä syystä väkivaltariskiarvion painoarvon lisäämiseen on suhtauduttava erittäin kriittisesti.

Lopulta riskiarvion merkitystä harkittaessa on huomioitava myös se, ettei vankeusrangaistus ole varsinainen hoitomuoto henkilölle, jonka persoonallisuustekijät tekevät hänestä riskialttiin syyllistymään väkivaltarikoksiin. Vankeusajan pidentäminen ei vaikuta staattisiin riskitekijöihin, eikä muistiossa tai muutoinkaan ole esitetty sellaista selvitystä, joka osoittaisi vankeusajan pidentämisen tehokkaasti alentavan dynaamisiakaan riskitekijöitä. Sen vuoksi niissä poikkeustapauksissa, joissa riski on niin korkea, että henkilö katsotaan ympäristölleen vaaralliseksi, tulisi pikemminkin harkita myöhemmin muistiossa käsiteltyjä hoitomahdollisuuksia, kuin vankeusajan pidentämistä.

Väkivaltariskiarvion painoarvoa päätöksenteossa ei voida lisätä tässä kohtaa, koska se ei ole tieteellisesti perusteltavissa. Riskiarvion lisäämistä lakiin voidaan sinällään pitää kannatettavana, mutta sen painoarvoa ei tule nykyisestä muuttaa. Tuomioistuimella on oltava riittävä harkintavalta asiassa.

3. Rikosseuraamuslaitoksen lausuntojen huomioiminen/painoarvo

Muistiossa ja viimeaikaisessa julkisessa keskustelussa on kiinnitetty huomiota siihen, että hovioikeus joissain tapauksissa vapauttaa henkilöitä, joiden vapauttamista rikosseuraamuslaitos ei puolla. Tätä on pidettävä oikeana signaalina siitä, että hovioikeus on päätöksenteossaan riippumaton, eikä ratkaisuvälillä tosiasiallisesti ole muulla viranomaisella. Muistiossa ei ole tuotu esiin sellaista epäsuhtaa viranomaisen lausumien ja hovioikeuden ratkaisujen välillä, että olisi aiheellista epäillä hovioikeuksien ratkaisujen oikeellisuutta yleisellä tasolla.

Asianajajaliitto haluaa korostaa, että tuomiovalta kuuluu tuomioistuimille, eikä muille viranomaisille.

Helsingissä 17. helmikuuta 2020

SUOMEN ASIANAJAJALIITTO

Jarkko Ruohola
Suomen Asianajajaliiton puheenjohtaja, asianajaja

LAATI

Asianajajat Tuomas Turunen ja Hanna-Maria Seppä

Suomen Asianajajaliiton lausunnot valmistellaan oikeudellisissa asiantuntijaryhmissä, joiden toiminnassa on mukana noin 120 asianajajaa. Tämä lausunto on valmisteltu rikosprosessioikeuden asiantuntijaryhmässä.